

En lagmans funderingar

Som slutvinjett på detta kapitel återges här i valda delar lagman J. H. Tidemans »Anmärkningar över Angermanlands jämte Asele lappmarks hushållning och näringar från år 1805».

Angermanlands domsaga räknades ha en längd av 40 mil från Västerbottens gräns till Medelpad och nästan lika stor bredd, när den därunder lydande Asele lappmark inräknades. I Västernorrlands län fanns två fögderier (administrativ avdelning av ett län) – det södra och det norra. I det hänseendet hörde Asele till Västerbottens län.

I detta väldiga område var produkterna sedan äldre tider smör, talg, kött, fågel och annat vilt, varav flera hundra lass årligen fraktades till de södra orterna. Tidigare uppköpte handlarna i Härnösand dessa varor, men sedan skjutsersättningen ökat i flera omgångar från 3-4-8 och slutligen till 12 skilling riksgälds per mil avtog dessa handelsresor.

Under de sista decennierna av 1700-talet tilltog brädes- och lärfttillverkningen, och omkring 1805 tillverkades i det aktuella området c:a 30.000 tolfter två tums tjocka grovsågade s. k. bondbräder jämte 10.000 tolfter av samma sort, som tillverkades vid åtta finbladiga sågverk. Premiälärft tillverkades även för över 20.000 riksdaler årligen. Lägges härtil tillverkningen vid sju större och mindre stångjärnsverk jämte manufaktursmide och två masugnar, så beräknades det sammanlagda värdet uppgå till 20 tunnor guld per år, när tjära och strömmingsfiske inräknats. En tunna guld hade vid denna tid ett värde av 16.666 $\frac{2}{3}$ riksdaler specie. Numera räknas icke värdet i tunnor guld.

För att hålla sig till det norra fögderiet - norra Ångermanland - var jordbruket särskilt i fjällbygderna av sämre beskaffenhet. Under åren 1800-1803 köptes till norra fögderiet spannmål årligen för 30.000 riksdaler. Jordmånen var på många ställen av sämre beskaffenhet, och särskilt i fjällbygden gjorde frosten skada.

En nackdel för odlingen i vissa trakter var det alltmer tilltagande »sörköreriet», sedan bonden medgivits rätt att sälja sin och grannens gårdsavel - kött, smör etc. - till de södra orterna, där han kunde förväntas få bättre betalt för varorna. Detta lockade unga bönder, ja, även drängar i 17-20-års åldern att resa omkring i angränsande socknar, i fjällbygden samt i Västerbotten och tillhandla sig varor på kredit för att under vintermånaderna sälja varorna söderut med god avans. Vid återfärden hade inköpts åtskilliga »överflödsvaror», såsom kläden, tyger, specerier, kaffe, arrak, rom och brännvin att försäljas vid hemkomsten. I stället för att som tidigare komma hem med pengar till kronoutlagor, hushållsförnödenheter och pengar till odling utpräglades nu skadliga varor. Oseder, fylleri och bedrägeri lär ha förekommit under dessa »sörkörarresor». I vissa fall blev följden den, att jordbruken fick förfalla, ty den ungdom som rest ut och fått smak för detta liv, blev dåliga jordbrukare.

Den överdrivna brädtillverkningen hos allmogen jämte handeln med »bondbräder» var ej heller till gagn för landsändan, då många obehöriga personer reste omkring och köpte upp bräder och befraktade roslagsbåtar och andra skutor. Den uppdrivna brädtillverkningen gjorde, att många försummade sitt jordbruk. Därjämte föröddes timmerskogen, och kronan förlorade tullinkomster.

Sammanfattningsvis framhåller lagman Tideman efter att ha tjänstgjort 27 år i denna landsända, att lanthandeln - »sörköreriet» - och den ofta förekommande brädtillverkningen i många fall haft negativa verkningar på jordbrukets utveckling. De som sysslat därmed hade i många fall rest omkring och köpt produkter på kredit utan att sedan ha kunnat betala för sig med ett stort antal konkurser som följd. De som med nit skötte sina hemman klarade sig oftast bäst.

Svårast hade de nybyggare, som tog upp hemman på kronoallmänningen. Deras uppmuntran var vissa frihetsår och något förskott av säd till den första svedjan. Sedan tvenne nygifta personer utsett åt sig ett boställe i ödemarken, måste mannen färdas 20-40 mil till landshövdingeresidenset för att skaffa sig remiss till utsyningen, vidare påkosta syn av kronobetjänt och två nämndemän. Ibland förekom tvister med hemmansåboar, och först efter flera besvärliga resor till residenset meddelades äntligen tillstånd för nybygget. Då först kunde nybyggarparet bege sig till ödemarken, i bästa fall i sällskap med en ko, som de över nätterna fäste i en stubbe i den första svedjan. Nybyggarparet fick även slå läger ute i det fria. Ett skjul uppfördes åt kon och dem själva över vintern. Först påföljande vår brändes och besåddes svedjan. På myrarna insamlades starrfoder åt kon och åt dem själva bark till barkbrödet, bär, fisk och vilt. Och när nöden blev för stor måste de ibland ge sig ut och tigga i bondbyarna. Fortsättningsvis bröts nya tegar upp, och en stuga med uthus uppfördes under umbäranden. Och barnen kom på löpande band! På flera mils avstånd hade de ej andra grannar än vilddjur, som sökte ta deras kreatur. Ibland blev strapatserna övermäktiga, och de nödgades överge nybygget för att uppsöka andra trakter. Under sina många skatteläggningar och avvitringar i fjällbygden hade lagmannen med fasa och smärta bevittnat ohyggliga syner och fått trösta »uslingarna» så gott han kunnat. Många nybyggare, som

kommit till goda odlingslägenheter klarade sig dock igenom besvär-
ligheterna och upparbetade hemman. Från 1778 till 1805 hade i
Ångermanland tillkommit 76 mantal nya hemman, 717 nya hem-
mansrökar, 395 torpare och inhysesrökar samt 3.011 mantalsskrivna
personer.

Denna nyodlingsverksamhet främjades genom betydande skatte-
lättnader, vilket ledde till ökat välstånd. För att ta ett exempel så
avyttrades från Asele lappmark 1805 c:a 2.000 lispund (17.000 kg)
utvalt smör utom en mängd skinnvaror och allehanda vilt.

Ett stort framsteg gjordes inom jordbrukshanteringen omkring år
1800, då jordpäron – potatis – började odlas. Till att börja med gick
det trögt att förmå jordbrukarna att odla denna växt, men sedan de
övertygats började potatis odlas allmänt.

Det sägs, att det ökade välståndet inom bondeklassen ledde till
överflöd i mat, dryck och kläder. Tills i slutet av 1700-talet var det
sällan någon bonde i norra Ångermanland som nyttjade bröd av ren
säd utan blandade in agnar och barkmjöl. In på 1800-talet blev det
bröd av ren säd. Maltdrycker, som tidigare endast nyttjats vid hög-
tider, blev nu en dagligvara jämte 2–3 supar brännvin, samt kaffe
och vin. Hemgjorda vadmalskläder till helgdags avlöstes av kläde
till flera riksdaler per aln. Särskilt de s. k. »sörkörarna» var fint
klädda och hade fickur, som tidigare varit okända hos allmogen.

Detta var några iakttagelser den gamle lagmannen gjort under sin
ämbetsmannatid.

Det hände sig, att en lapp kom till prästen för att döpa sina två
barn. Lappen hade även ett angeläget ärende till och frågade, om det
gick för sig att även få sin mor begravd, vilken dött året innan.
Prästen blev uppbragt och gav lappen en åthutning för att denne ej
ordnat begravning tidigare, ty hade modern varit död i ett år, hur
skulle det då vara med henne efter så lång tid. Men lappen fann sig
och svarade: »Vi saltade henne extra mycket!»